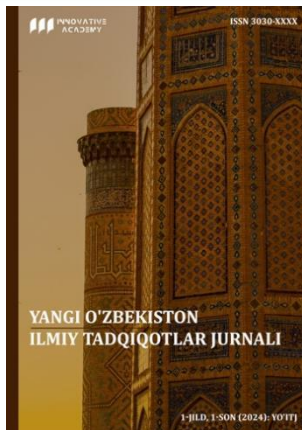

"BOBURNOMA" QO'LYOZMALARI VA NASHR TARIXI

Xikmatillayeva Shoiraxon Shokirboy qizi

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi

Tarix (islom tarixi va manbashunosligi) 3-bosqich talabasi

Xikmatillayevashoiraxon@gmail.com +998887204474

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21849499>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 12-iyul 2026 yil

Ma'qullandi: 15-iyul 2026 yil

Nashr qilindi: 31-iyul 2026 yil

KEY WORDS

"Boburnoma", qo'lyozma, "Vaqoye", Abu Tolib Turbatiy, tarjima, Porso Shamsiyev, Eyji Mano, Annetta Beverij.

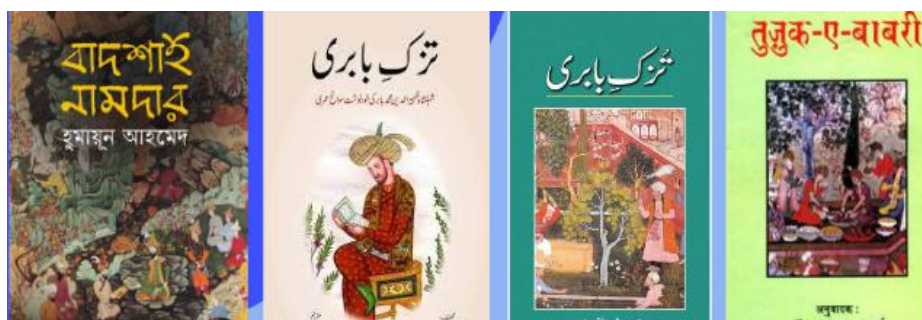
ABSTRACT

mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma" asari qo'lyozmalarining jahon kutubxonalarida saqlanish tarixi, ularning o'zaro farqlari, asarning turli tillarga tarjima qilinish jarayoni hamda o'zbek va xorijiy matnshunoslikda amalga oshirilgan tanqidiy nashrlar tahlil etiladi.

Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma" asari jahon adabiyoti va tarix faniga oid eng noyob yodgorliklardan biri sifatida tan olingan. Asar nafaqat Bobur mirzoning shaxsiy hayoti va siyosiy faoliyatini, balki o'z davrining ijtimoiy, madaniy va siyosiy voqealarini ham keng qamrovda yoritib beradi. Ingliz tarixchisi Elfingstoun bu asarni "Osiyo tarixini haqqoniy yoritgan asar" deb baholagan. Leyn Poulning ta'biricha: "Agar biron tarixiy hujjatni boshqa guvohliklarsiz ham haqqoniy deb qabul qilish mumkin bo'lsa, bunday hujjat Boburning yodnomasi, ya'ni "Boburnoma"dir" degan edi. [1].

"Boburnoma"ning jahon miqyosida shuhrat qozonishi, avvalambor, uning qo'lyozma nusxalarining keng tarqalishi va turli tillarga tarjima qilinishi bilan bog'liq. Bugungi kunga qadar asarga oid tarixiy hujjatlar dunyoning yigirma uchdan ortiq kutubxonasi mulkiga aylangan. Tadqiqotchi H. Boltaboyevning ta'kidlashicha, xorijlik olimlarning Boburga munosabati asosan to'rt yo'nalishda namoyon bo'ladi: uni davlat arbobi, sarkarda, adib va olim sifatida o'rganish. Shu bilan birga, mavjud qo'lyozma nusxalarining ko'pchiligi XVII-XVIII asrlarda turli kotiblar tomonidan ko'chirilgani sababli, ular o'rtasida sezilarli matn farqlari mavjud. Bu farqlarni qiyosiy o'rganish va yagona ilmiy-tanqidiy matn yaratish masalasi bugungi kungacha matnshunoslik fanining dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda.

"Boburnoma" ("Vaqoye" nomi bilan ham yuritiladi) Zahiriddin Muhammad Bobur tomonidan turkiy (chig'atoy) tilida yozilgan xotira-yozuv (memuar) asari bo'lib, muallifning taxminan 1494-1529-yillar oralig'idagi hayoti — Farg'ona va Movarounnahrda kurashlaridan tortib, Hindistonda Boburiylar davlatiga asos solinishigacha bo'lgan jarayonni o'z ichiga oladi. Asar jahon adabiyotida o'ziga xos janr — muallifning o'z shaxsiyatini samimiy va tanqidiy nuqtai nazardan tasvirlaydigan memuar janrining eng yorqin namunalaridan biri sifatida baholanadi.

"Boburnoma"ning bezatilgan, ya'ni miniatyuralar bilan ishlangan to'liq nusxalari alohida ilmiy-madaniy ahamiyatga ega. Bunday nusxalar bizgacha atigi sakkiz dona to'liq holda yetib kelgan: Britaniya muzeyida va Oksforddagi Bodli kutubxonasida (Angliya), Dehlidagi Milliy muzeyda va Rojasthon shtatidagi Alvar kutubxonasida (Hindiston), Parij Milliy kutubxonasida, Moskvadagi Sharq xalqlari san'ati muzeyida (57 varaqda 69 rasm bilan), Dublindagi Chester Bitti kutubxonasida (Irlandiya) va Parijdagi Luvr muzeyida. Bu rasmlar Boburiylar sulolasi, xususan Akbar davrida Hindistonda shakllangan va G'arbda "mo'g'ul miniatyurasi" nomi bilan mashhur bo'lgan tasviriy san'at maktabining namunasi hisoblanadi [4].

Tehron nusxasi N2240

"Boburnoma" hali Boburiylar hukmronligi davrida yozilgan to'rt marta fors tiliga tarjima qilingan. Bu tarjimalar orasida Bayramxon tomonidan amalga oshirilgan tarjima alohida ahamiyatga ega bo'lib, uning qo'lyozmasidan ko'plab nusxalar jahonning turli kutubxonalarida saqlanmoqda. To'rtinchi fors tiliga tarjima esa Shoh Jahonning maxsus farmoniga binoan Abu Tolib Turbatiy tomonidan amalga oshirilgan [1]. Aynan shu forscha nusxalar orqali asar keyinchalik Yevropa ilmiy jamoatchiligiga tanila boshladi.

1705-yilda golland olimi Vitsen "Boburnoma"ning noma'lum bir qo'lyozmasidan olingan parchalarni golland tiliga tarjima qilib, Amsterdamdagi nashr ettirdi. Ingliz tiliga tarjima ishini 1809-yilda ingliz sharqshunosi Jon Leyden boshlagan, biroq u bevaqt vafot etgach, ishini shotlandiyalik sharqshunos Uilyam Erskin davom ettirgan va 1816-yilda yakunlagan. Ularning o'zbekcha va forscha nusxalarni qiyoslash asosida tayyorlagan tarjimasini 1826-yilda Londonda nashr etilib, bu asarning jahondagi birinchi to'liq tarjimasini hisoblanadi.

Tarjima tarixidagi eng muhim voqealardan biri — ingliz sharqshunos olimasi Annetta Suzan Beverijning ishi bo'ldi. U "Boburnoma"ni asl turkiy tildan tarjima qilib, 1921-1922-yillarda ikki jildlik nashrini Londonda amalga oshirdi [7]. Beverij xonim tarjima jarayonida

Haydarobod qo'lyozma nusxasiga tayangan, matn leksikasiga nihoyatda ehtiyotkorona munosabatda bo'lgan hamda Bobur bosib o'tgan yo'llarni tiklash maqsadida Xuroson, Movarounnahr va Hindistonning tarixiy-hududiy chegaralarini o'rgangan holda xaritalar ishlab chiqib, nashrga ilova qilgan. XX asr oxirida amerikalik sharqshunos Vilyer Tekston tomonidan asl turkiy matndan yana bir ingliz tiliga tarjima amalga oshirildi (1995) [7], bu esa Beverij tarjimasi bilan bir qatorda "Boburnoma"ning eng ishonchli ingliz tilidagi versiyalaridan biri sifatida qadrlanadi [5].

O'zbek matnshunosligida "Boburnoma"ning ilmiy nashrga tayyorlanishi 1948-1949-yillarda Porso Shamsiyev va Sodiq Mirzayev tomonidan amalga oshirildi — bu asarning ona tilida birinchi ilmiy nashri bo'lib, ikki kitob shaklida chop etildi. 1960-yilda Shamsiyev asarning to'la nusxasini Qozon toshbosmasi, Haydarobod nusxasi va Beverij nashrini o'zaro chog'ishtirish va tuzatishlar kiritish asosida qayta nashr ettirdi. Keyinroq, 1989-yilda Porso Shamsiyev yakka o'zi asarning uchinchi nashrini amalga oshirdi [6].

Porso Shamsiyev va Sodiq Mirzayevning o'zbekcha nashri, Eyji Manoning ilmiy-tanqidiy matni hamda Tehrondagi "Guliston" muzeyida saqlanayotgan "Bobur kulliyoti" qo'lyozmasiga asoslangan holda, 2002-yilda Bobur nomidagi xalqaro jamoat fondi homiyligida Saidbek Hasanov tomonidan yangi nashr amalga oshirildi. Shuningdek, 2008-yilda Vahob Rahmonov va Karomat Mullaxo'jayeva tomonidan asarning hozirgi zamon o'zbek tiliga qilingan tabdili nashr etildi va bu tabdil fond homiyligida sakkiz marotaba qayta chop etilgan

"Boburnoma" matnshunosligi oldida ikki asosiy vazifa turibdi: birinchidan, hozirgacha tadqiqotga to'liq jalb qilinmagan nusxalarni, xususan Markaziy Osiyo va Rossiya kutubxonalarida saqlanayotgan kamroq o'rganilgan qo'lyozmalarni ilmiy muomalaga kiritish; ikkinchidan, zamonaviy raqamli matnshunoslik usullaridan foydalangan holda, barcha ma'lum nusxalarni o'zida mujassam etuvchi to'liq ilmiy-tanqidiy matn yaratish. Aynan shu yo'nalish hali to'liq yopilmagan ilmiy bo'shliq sifatida kelgusi tadqiqotlar uchun dolzarb ustuvor yo'nalish bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "Boburnoma" nashrlari. — baburid.uz. Manba: <https://baburid.uz/bibliography/588>
2. Olimjonov D. "Boburnoma" asari qo'lyozmalari. — science-shine.uz. Manba: <https://science-shine.uz/index.php/ilmnuri/article/download/1/1/3>
3. "Boburnoma" tarixiy-adabiy memuar asar. — Modern Science and Research jurnali, inlibrary.uz. Manba: <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/71007>
4. "Boburnoma rasmlari". — Vikipediya. Manba: https://uz.wikipedia.org/wiki/Boburnoma_rasmlari
5. "Boburnoma" va jahon. — uza.uz, 2024. Manba: https://uza.uz/oz/posts/boburnoma-va-jahon_565263
6. Majidov M. "Boburnoma" asari qo'lyozma va tarjimalari tarixi. — Prezi taqdimoti. Manba: <https://prezi.com/p/angrzs0upib3/boburnoma-asari-qolyozma-va-tarjimalari-tarixi/>
7. Beveridge A. S. The Bābur-nāma in English (Memoirs of Babur). 2 Vols. — London, 1922 (haqida ma'lumot: ResearchGate, "BOBURNOMA – O'ZBEK NASRINING NODIR YODGORLIGI"). Manba: <https://www.researchgate.net/publication/368818033>